

באבי-יאר

(Babi-Yar). גיא ההריגה של יהודי קייב. ב"י הוא גיא בצפון-מערב קייב שבאוקראינה. בפאותיו הדרומיים היו שני בתי-קברות, יהודי ונוצרי. ב-19 בספטמבר 1941 נכבשה קייב בידי הארמייה השישית והקורפוס ה-29 של הצבא הגרמני. לפני הכיבוש הצליחו יותר מ-100,000 מתוך 160,000 יהודי העיר להימלט ממנה. ימים אחדים אחרי הכיבוש, מ-24 בספטמבר עד 28 בו, פוצצו ברחובה המרכזי של העיר בניינים שהיו תפוסים בידי הממשל הצבאי והצבא הגרמני, ונהרגו בהם גרמנים רבים וכן תושבים מקומיים. אחרי המלחמה נודע, שאת הפיצוצים עשתה חוליה של אנשי נ.ק.ו.ד. (משטרת הביטחון הסובייטית) שהושארה בעיר למטרה זאת.

ב-26 בספטמבר נערכה ישיבה, בהשתתפות המושל הצבאי של קייב גנרל מיור (אלוף) אברהרט, המפקד הבכיר של הס"ס והמשטרה שלייד מטה עורף גייס דרום ס"ס אוברגרופנפירר פרידריך יקלן, מפקד אינזצגרופה C וד"ר אמיל רש, ומפקד זונדרקומנדו 4a ס"ס שטנדרטנפירר פאול בלובל. בישיבה הוחלט לחסל את כול יהודי קייב כתגמול על החבלות במבנים הרבים. ההוצאה לפועל הוטלה על זונדרקומנדו 4a. ביחידה זו היו אנשי ס"ד וסיפ"ו, פלוגה 3 מגדוד הוופן ס"ס לתפקידים מיוחדים ומחלקה מגדוד המשטרה 9. צורפו אליה יחידות שוטרים מגדוד 45 ומגדוד 305, וכן יחידות של משטרת העזר האוקראינית.

ב-28 בספטמבר התפרסמו בקייב מודעות שהדפיסה פלוגת התעמולה 637 בדפוס הארמייה השישית, ובהן נקראו היהודים להתייצב למחרת, ב-29 בספטמבר, בשעה 08:00 בפינת הרחובות מלניק ודייחטיארובסקה. במודעות נאמר שריכוז היהודים נועד לשם העברתם ליישובים אחרים.

המוני היהודים שהגיעו ב-29 בספטמבר למקום הריכוז הופנו לאורך רחוב מלניק לעבר בית-הקברות היהודי שבפאתי האיזור כולו, והשטח הפנימי, שכלל את בית-הקברות וחלק מב"י, גודר בתיל ושמרו עליו השוטרים וחיילי הוופן ס"ס מהזונדרקומנדו, וכן שוטרים אוקראינים. סמוך לגיא נאלצו הקורבנות למסור את חפצי הערך שלהם, להתפשט ולהתקדם בעשירות לעבר מדרגה בקיר הגיא. שם נורו מנשק אוטומטי וגופותיהם נפלו לגיא. היורים, אנשי הס"ד וסיפ"ו, שוטרים וחיילי וופן ס"ס מהיחידה, התחלפו מדי כמה שעות. בסוף היום כוסו הגופות בשכבה דקה של אדמה. בימים 29 בספטמבר ו-30 בו נרצחו, על-פי הדינים-וחשבונות של האיינזצגרופן, 33,771 יהודים.

בחודשים שאחר-כך נתפסו אלפים רבים של יהודים, הובלו לב"י ונורו. בין הלא-יהודים היו שסייעו ליהודים להתחבא, אך היו גם תושבים לא מעטים שהלשינו לגרמנים והסגירו את הנרדפים לידיהם.

אחרי המלחמה העיד מפקד משרד הסיפ"ו והס"ד בקייב כי למשרדו בקייב הגיעו הלשנות רבות מאוד מהתושבים האוקראינים, אודות יהודים מתחבאים. מספר ההלשנות היה כה גדול, עד שמחמת מחסור בכוח-אדם לא היה המשרד מסוגל לטפל בכולן. על הסגרת יהודים מתחבאים בידי תושבי העיר מעידים גם יהודים שניצלו וכן הסופר קוזניצוב (ראה ביבליוגרפיה).

ב"י הפך למקום ההריגה גם של לא-יהודים, בהם צוענים ושבויי מלחמה סובייטים. הוועדה הסובייטית לחקר פשעי הנאצים העריכה שנרצחו שם כ- 100,000 נפש.

ביולי 1943, משהתקרב הצבא הסובייטי המנצח, הגיע לעיר פאול בלובל, הפעם בתור הממונה על טשטוש עקבות רצח ההמונים בתיאום עם ד"ר מקס תומס מפקד הסיפ"ו והס"ד באוקראינה. בלובל הקים שתי יחידות מיוחדות וכינויין בצופן 1005 (מבצע 1005). יחידה A-1005 הורכבה משמונה עד עשרה אנשי ס"ד ו-30 שוטרים גרמנים, ולמפקדה מונה ס"ס אוברשטורמפירר באומן. באמצע אוגוסט 1943 החלה היחידה בחשיפת הגוויית בב"י ובשריפתן. לעבודה ההיא הובאו ממחנה סירצק (Syretsk), ששכן כמה מאות מטרים מדרום לב"י, 327 אסירים, בתוכם 100 יהודים. האסירים שוכנו במחפורת שנחפרה בקיר הגיא, ובפתחה שער סורג, שהיה ננעל בלילה, ומולן הוצב מקלע. האסירים נכבדו בשלשלאות ברזל ברגליהם, היחס אליהם היה אכזרי, וחולים ומתרשלים נורו במקום. דחפור חשף את הקברים, והאסירים גררו את הגוויית למוקד, שנערך מעצים ספוגים חומר דלק על-גבי פסי מסילת ברזל. העצמות שנשארו נכתשו על-גבי מצבות שהובאו מבית-הקברות היהודי הסמוך, והאפשר נופה, כדי למצוא זהב וכסף.

שריפת הגוויית התחילה ב-18 באוגוסט ונסתיימה ב-29 בספטמבר 1943. בבוקר אותו יום נודע לאסירים שעומדים לרצוח אותם, מכיוון שכבר תוכננה בריחה, הוחלט, בהתייעצות חפוזה, לפרוץ עוד באותו לילה. אחרי חצות פרצו 25 אסירים בחסות החשיכה והערפל שירד על הגיא, ונסו לכול עבר. 15 הצליחו להימלט והשאר נורו במנוסתם או נרצחו ביום המחרת. עבודת הטשטוש הנאצית כה הצליחה, עד שלא נשאר זכר לקברות ההמונים בב"י. זמן רב לא הוקמה במקום אנדרטה לזכר הנרצחים.

בימי 'ההפשרה' בהנהגתו של חרושצ'וב, כשהפך המקום לאתר עלייה-לרגל, עלתה התביעה להקמת אנדרטה במקום, בין משמיעי התביעה היו הסופרים איליה ארנבורג וויקטור נקרסוב, אך בלא הועיל. ב-1961 פירסם המשורר יבגני יבטושנקו פואמה, 'ב"י', הפותחת במילים:

'על ב"י אין יד ואין מצבת.

ערוץ תלול – כדמות גולל על קבר.

אני אחוז אימה'.

כעבור שנה הלחין דימיטרי שוסטקוביץ מוסיקה לשיר של יבטושנקו וכללה בסימפוניה השלוש-עשרה שלו. נוכח תגובתם השלילית של השלטונות נאלץ שוסטקוביץ להכניס שינויים

בשיר שבסימפוניה, והנוסח של הסימפוניה השלוש-עשרה שהושמע בברית-המועצות הוא 'המתקן'. שתי היצירות, השיר והלחן זכו לתהודה עצומה הן בברית-המועצות והן מחוצה לה, והגבירו את הלחץ והדחף להקמת אנדרטה בב"י. ב-1966 נערכה התחרות בין אדריכלים ואמנים, על תכנון אנדרטה, וב-1974 נסתיימה הקמתה. האנדרטה איננה מציינת כי יהודים היו בין הקורבנות שנרצחו במקום.